Gastronomie şi literatură în romanul Doinei Ruşti, *Mâţa Vinerii*

Simona ANTOFI
Centrul de cercetare „Comunicare interculturală şi literatură”, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galaţi

Abstract: The fictional-gastronomic code in the novel ***Mâţa Vinerii*** perfectly coexists with the literary revival of Phanariot dynasties. Like a true and experienced archaeologist, Doina Ruşti unveils and reconstructs the history of a magical recipe guide and that of the followers of some obscure divinity called Sator. In this historical fiction, the two overlapping codes generate the illusion of parallel worlds - or of *alternative* worlds - within which factual reality (the socio-political norms and the human typology of that time) is doubled by a magical-mystical dimension, super-human in nature, in which Sator and his followers often use gastronomic tools to coordinate the world.
Keywords: *gastronomic code, literary code, literary revival, Phanariot age, magic.*

Despre scrierile Doinei Ruşti există foarte puţină bibliografie critică de specialitate – câteva cronici de întâmpinare, după ştiinţa noastră, şi sporadice menţiuni în revistele de profil, aşa încât am preluat, cu greu, două secvenţe care să merite a fi reţinute: Prima – „în *Mâţa Vinerii*, Bucureştiul fanariot este un imens burdihan nesătul ascuns în bucătăria domnească. Aici, robul Silică încântă ultimele zile ale unui *grecotei* ce a cumpărat cu sute de pungi tronul de la sultan, gătindu-i nişte mâncăruri de-o extravaganţă drăcească, inspirate din *Cartea bucatelor rele*. În aceste reţete, hotarul dintre desfătare şi delirul pus pe seama drogurilor era cât se poate de subţire, şi numai ştiutorii îl puteau dibui când ajungeau să drămuiască migălos ingredientele.”; „Nu lipsesc oţeturile de trandafiri şi prune, *cărăbuşii ţinuţi în vin şi perpeliti pe cărbuni încinşi*, ouşoarele dulci fierte în frunze de salvie şi de izmă, *fripturile tăvălite în praf de migdale, mozolite cu miere şi scorţişoară*, elixirurile, şi nici sosurile bune pentru bolile sângelui. Bogăţia detaliilor gastronomice îţi lasă impresia unor replici gurmande ale arabescurilor ce îmbogăţeau bijuteriile Stambulului.”[1] Şi a doua – „O subtilă alchimie a cuvintelor şi a alimentelor duce la metamorfoza alimentului

[1] Adriana Gionea, *Bucureştiul fanariot şi realismul magic din bucătăria domnească*, disponibil la adresa http://www.postmodern.ro/articol/mata-vinerii-bucurestiul-fanariot-si-realismul-magic-din-bucataria-domneasca/ - accesat la data de 5.05.2017.

BDD-A27714 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:47 UTC)

în ficţiune, în creaţie literară, în timp ce literatura devine o hrană a spiritului. Bucătarul şi scriitorul sunt consideraţi nişte veritabili magicieni ce operează cu materia şi cu cuvintele, transpunându-şi sufletele în operă. După cum o demonstrează şi celebrele *symposioane* greceşti, foamea şi setea sunt atât nişte atribute ale trupului, cât şi ale sufletului." [Glodeanu, 2010]

Romanul Doinei Ruşti, *Mâţa Vinerii*, se situează în frumoasa şi selecta familie a reconstituirilor perioadei medievale fanariote româneşti (să amintim măcar romanul lui Silviu Angelescu, *Calpuzanii*, şi *Manuscrisul fanariot*, al aceleiaşi Doina Ruşti), în care *efectele de real* sunt dublate de jocuri intra şi mai ales metaficţionale sau, ca în cazul de faţă, de un miraculos inedit. Romanul construieşte lumi din cuvinte - alternative nonconflictuale al unei istorii în centrul căreia se află o fetiţă de 14 ani, poreclită Pâtca (micuţa). De fapt, romanul este constituit din rememorarea unei serii de istorii petrecute în Bucureşti şi, parţial, în Braşov şi la Viena, datorată femeii mature care, rămasă Mâţa Vinerii – poreclă corelativă statutului de membră a familiei spirituale oculte a satorinilor, şi puterilor magice, respectiv cunoştinţelor de vrăjitorie albă sau, mai corect spus, de medicină alternativă pe care le deţine, scrie, de fapt, cartea.

Iniţiată în tainele unei lumi paralele cu cea factuală, „reală", Pâtca este personajul central al cărţii, cel care face trecerea între contextul socio-politic al domniei lui Costas şi spaţiul extramundan al lui Sator, divinitate aparent de sorginte romană (Jupiter Stator) – în realitate o entitate străină de interesele oamenilor, manifestându-se aleatoriu, şi având plăceri stranii – nu-i plac liniile curbe şi poate fi dominat de voinţa unui satorin puternic, precum Maxima Tutilina, *bunica* Pâtcăi.

Inaccesibilă oamenilor de rând, această lume, ce evocă dimensiunile textual-semantice ale genului *fantasy* de obedienţă balcanic-orientală, este puternic concurată de alta, gastronomică. Aşa cum arată unul dintre primele capitole ale romanului, *Bucătarul*, dimensiunea gastronomică a scriiturii reprezintă un pivot important al acestei lumi imaginate, aproape în totalitatea ei, ca depinzând de hrană. Inserându-se în codul literar *fantasy* şi, desigur, în subcodul romanului de serie fanariotă al Doinei Ruşti, codul gastronomic determină fertile suprapuneri lexico-semantice, hibridizări reciproce şi o concomitenţă diegetică a lumilor simultane. Cu alte cuvinte, dincolo de canavaua textuală arondată surprinderii mecanismelor socio-politice cu amplitudine cvasi-monografică asupra Bucureştiului, scriitura se pliază pe aventura lexical-gastronomică a scriiturii, pe aventura răpirii şi a recuperării bucătarului Silică şi pe aventura transformării materiei brute (legume, fructe, cărnuri, condimente) în ficţiune gastronomică fascinantă prin mixtura de culori şi de gusturi.

Maestrul bucătar recompune universul, îl reîntemeiază, s-ar putea spune, îi reface structura pe baza principiului autoritar al gustului, în primul rând, şi al plăcerii privitului, în al doilea rând. Mâncarea preparată de Silică – şi actul preparării ei – echivalează, fără rezerve, oficierii într-un templu (ne)lumesc, inaccesibil profanilor, misteriilor neştiute în virtutea cărora „ca să facă o ciorbă oarecare, de urzici, de exemplu, cutreiera toate pieţele, gustând el însuşi zerul pentru acrit." [Ruşti, 2017:9] Mai mult decât atât, arta gastronomică pe care Silică o deţine, la rangul său de maestru, ştiinţa lui de a modifica umorile trupului omenesc – „El era naşul lichiorurilor, maestrul afionului şi un fel de *pater veneni*, pricepându-se şi la

BDD-A27714 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:47 UTC)

elixire împotriva urâtului sau a lenii, dar şi la neînchipuite sosuri bune pentru bolile sângelui." [Ruşti, 2017:9], de a dirija explicit ritmurile vieţii mondene a aristocraţiei bucureştene a epocii echivalează, atunci când ţiganul este răpit din porunca lui Costas însuşi, cu perturbarea ordinii micro şi macrocosmice şi cu declanşarea unui şir de nenorociri.

Posesoarea lui de drept, boieroaica Caterina Greceanu, putred de bogată şi temută în Bucureşti, *cere dreptate la mitropolit*, apelează la puterea de colportare a ţiganilor lăutari – „Caterina, scârbită de neputinţa mitropolitului, a recurs la a doua cale, chemând lăutarii. Odată intrat în gura lor, nici măcar apele Dunării nu mai puteau să te spele. N-a fost nevoie să le spună ce voia, pentru că oricum ştia tot oraşul." [Ruşti, 2017:10] şi, în cele din urmă, face un pact cu eminenţa cenuşie a oraşului, turcul Ismail Bina. Acesta este diriguitorul pieţei negre a oraşului, al comerţului cu fete tinere şi chiar al urcării domnilor pe tron, respectiv al mazilirii acestora, şi promite ca, pentru suma potrivită de bani, să-l recupereze pe Silică şi să pună la cale mazilirea lui Costas.

În paralel cu alchimia gastronomiei propriu-zise, Maxima Tutilina şi ucenica ei, Pâtca, deţin ştiinţa preparatelor magice şi a rostului magic al plantelor, al uneltelor, al tuturor vieţuitoarelor care funcţionează ca semne secrete ale unei suprarealităţi accesibile doar unor anume aleşi care fie poartă nume ce le învăluie/dezvăluie puterea – „O chema Maxima Tutilina, în cinstea zeiţei fără templu, nume pe care-l moştenise, căci toate numele satorinilor au fost hotărâte de mult, înainte de naşterea Maximei ori a altora." [Ruşti, 2017:35], fie poartă semnul fizic al unei abateri de la normalitate – urâţenia dinţilor Pâtcăi – „Să ţii minte, Pâtculiţo, toată puterea ta e în dinţi! Aşa strâmbi cum îi vezi, în ei se află forţa neamului nostru! Înverşunarea lor ne arată că trebuie să scăpăm de porunci! Căci ce este un om care face ce spune altul? Un sclav! Pe care nu merită nici să-l scuipi!" [Ruşti, 2017:36] Aşa se face că taina şi rostul seminţelor şi *al fiecărui fir de pământ*, interpretarea viselor, comunicarea cu lumea imponderabilă a fantomelor, prepararea de elixire şi de alifii terapeutice, ştiinţa otrăvurilor slabe şi a celor puternice, mortale chiar, putinţa identificării fără greş s *spiriduşilor care zburdă primăvara prin pruni* şi a altor duhuri sunt deţinute de atotştiutoarea Maxima, căreia i se adaugă *cuviosul Văval*. Satorin de rang înalt, şi homosexual ascuns – altă marcă a nefirescului în sens supraomenesc, *cuviosul Văval* este cunoscut şi respectat de toată lumea căci, sub masca lui de negustor, se ascunde un maestru al extrasenzorialului şi al supramundanului. Simpla pomenire a numelui său, şi a gradului de rudenie cu Pâtca (chiar dacă maestrul este găsit mort, în casa lui, de fetiţa care a fugit dintr-un Braşov marcat de psihoza vânătoarei de vrăjitoare – Maxima însăşi pare a fi căzut pradă unui astfel de denunţ) îi deschide micuţei uşile palatului şi ale bucătăriei domneşti. Ospăţul la care se adună toată protipendada Bucureştiului îl are în centru pe Silică, grav oficiant al cultului gastronomic şi al atotputerniciei gustului: „Lângă plită, bucătarul Silică stătea în picioare, urcat pe un scăunel. Cu degetele în gură, fluiera din secundă în secundă, făcându-i semn câte unei slugi să înşface o tavă. Mâncarea ocupa o masă atât de lungă, încât nu vedeam unde se termină. Şi câte nu erau acolo! Fripturi împănate, chiftele, sosuri pe care pluteau petale de trandafiri, peştişori pe jumătate ieşiţi din creme, chifle cu mac, gogoşele

BDD-A27714 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:47 UTC)

înşirate pe beţe şi mozolite în miere, farfuriuţe cu halva, rahat, baclavale, sarailii şi alte prăjituri îmbibate în siropuri." [Ruşti, 2017:57]

În ecuaţia încâlcită a acestei istorii gastronomice cu iz de răfuială personală şi impact politic – Costas pune la cale otrăvirea Caterinei Greceanu (tutore al Pâtcăi prin testamentul lui Zăval), turcul Ismail Bina obţine mazilirea fanariotului şi, în timp ce-i taie capul, îi dezvăluie adevăratul motiv al gestului său („Asta e pentru coconiţa Greceanca, ghiaure!" [Ruşti, 2017:218]), intră şi o *Carte a bucatelor rele*, întocmită de Zăval şi scrisă de mâna Pâtcăi. Cartea are copertă verde şi o mâţă desenată pe ea – semn mistic şi emblemă de recunoaştere a satorinilor – şi ascunde, între paginile ei, secretele unei gastronomii oculte care poate pune în mişcare - sau opri - mecanisme malefice, după voinţa bucătarului – oficiant. Ajunsă în mâinile profane ale lui Silică, prin furt, după cum bănuieşte Pâtca, *Cartea bucatelor rele* va declanşa o succesiune de nenorociri.

Acestei cărţi îi este dedicată o secvenţă întreagă a romanului, detaliindu-se, cu subtitlul *Ova mora*, efectul unui astfel de preparat. Având la bază icrele negre, acest fel de mâncare, descris în amănunt, ca într-un reţetar diabolic, - „Mâncarea aceasta cere migală şi dragoste. După ce se curăţă icrele, se ţin în sare câteva ore. Între timp se coc pe plită nişte ardei iuţi, dar cărnoşi, dintre cei care se curăţă de pieliţă. Scurşi, tăiaţi în fâşii, sunt împărţiţi în mici grămăjoare. Ei devin patul, peste care se pun felioare de aguridă sau alte pometuri acre, tăiate unghie de subţiri. Abia apoi se toarnă untul, aproape topit, modelat ca un cuib, în care, în sfârşit, este pus caviarul. Acest bulgăraş se înveleşte în frunze tinere de hamei. La final, după ce tipsia e plină, se stropeşte totul cu vin îndulcit sau cu zeamă de zarzăre, în care au dormit trei feluri de buruieni, ale căror nume nici să le rosteşti nu e bine." [Ruşti, 2017:93-94] – duce la nebunie. Şi, dacă Silică hotărăşte să-i servească lui Costas *ova mora*, nu este de mirare că alchimia malefică a preparatului îl transformă pe fanariot într-un tiran: porunceşte biruri noi, absurde şi revoltătoare, pentru *fumul tras din narghilea*, pentru beţie, pentru *bucuriile burţii*, pentru *fericirile sufletului îndrăgostit*. Ba chiar şi pentru *hainele noi*. Mai mult, reţetarul *bucatelor rele* începe să circule, prin gura lăutarilor colportori, şi în afara palatului domnesc: „Scoteam capul pe fereastră să aud când trec lăutarii care povesteau fiecare meniu. Oraşul era cuprins de febra gătitului." [Ruşti, 2017:123]

Nebunia gastronomiei malefice cuprinde Bucureştiul şi, tocmai de aceea, Pâtca trebuie să urmărească cu atenţie meniul zilnic al lui Costas, pentru a identifica pericolele ascunse. În secvenţa intitulată *Formaster rosulentus* este descris procesul de preparare a unei turte care, odată mâncată, are drept efect *boala râsului*. Patologia stranie a acestei boli constă într-o formă aparte de nebunie, căci râsul la bine, dar mai ales la rău (la moartea cuiva, de pildă), duce la răspândirea în lume a unor divinităţi mărunte, invizibile, care intră în plămânii oamenilor şi îi pot transforma în pulbere: *virgines caesiae*. [Ruşti, 2017:124]

Joaca lui Silică, de-a *ucenicul vrăjitor*, o determină pe Pâtca să încerce să-l convingă pe bucătar, fără succes, că trebuie să renunţe la *Cartea bucatelor rele*. Ceea ce Pâtca nu ştie, deocamdată, este că porecla lui Silică, *Mistatoru,* camuflează un rang satorin pe care-l va descifra mult mai târziu, după ce, la Viena fiind, va descoperi

BDD-A27714 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:47 UTC)

cartea-index a satorinilor şi-l va identifica pe bucătar drept *mixtator*: „El era singurul din Bucureşti care putea să gătească după *Cartea bucatelor rele*. Nici măcar eu nu aveam această putere." [Ruşti, 2017:235] Tot astfel va afla că Zăval era nici mai mult, nici mai puţin decât *Satoris Trismegistus*, că Maxima Tutilina „îmblânzea drumurile lui Sator, chemându-l uneori sau făcându-l să plece. Puterea ei era fluierul." [Ruşti, 2017:232], iar că ea, Mâţa Vinerii, putea *dubla valoarea unui satorin,* sacrificându-şi viaţa, deţinea puterea inducerii somnului şi, de asemenea, era *călăul trădătorilor şi al asasinilor de satorini*. [Ruşti, 2017:234]

Potrivit rolului său distinct, în această ierarhie a iniţiaţilor, Silică este maestrul prin mâinile căruia prepararea mâncării se transformă în act vital absolut: „Să se uite la marginea albită a cărnii era ca atunci când un bărbat vede o femeie pe placul său." [Ruşti, 2017:132] Şi dobândeşte, tocmai de aceea, relevanţa simbolică a unui (pan)erotism manifest, în cadrul căruia masculinul şi femininul trăiesc, prin Silică, voluptatea în stare pură. Senzualitatea în care se converteşte atotputernicia gustului este dominanta actului de luare în posesie prin care Silică stăpâneşte alchimic lumea substanţelor brute şi a uriaşului *athanor* care este bucătăria: „O coastă de miel era o întâlnire de seară, pe marginea unei ape. Şi, pe cât o împodobea cu pulbere de ardei, cu cât o scălda în vin şi-n alte licori, cu atât întâlnirea era mai bogată în fapte. De la câteva cuvinte duioase trecea la sărutări şi la dezmierdări, încât, spre final, când coasta era rumenită şi îmbătată discret cu grăsimi, bucătarul era şi el golit de toate dorinţele, stors ca după o noapte de dragoste." [Ruşti, 2017:132-133]

Pâtca reuşeşte, totuşi, să-i fure lui Silică reţetarul malefic şi constată, în Laboratorium-ul de la subsolul casei lui Zăval, că manuscrisul este trucat. Reţetele erau denaturate, pervertite, cantităţile nu erau cele potrivite, lipseau multe ingrediente şi altele erau adăugate, iar scrisul era al lui Zăval. Care se vede că, din precauţie, dublase originalul *Cărţii bucatelor rele* cu un exemplar contrafăcut, mult mai puţin periculos. Dar nu inofensiv. Aşa se face că, după episodul turtei de trandafiri, şi al îmbolnăvirii de râs a întregului palat domnesc, Silică pune la cale prepararea plăcintei cu prune numite *strena* – al cărei efect se manifestă imediat: voind neapărat să-şi afle viitorul, Costas îi adună la palat pe toţi *vizionarii* din Bucureşti, inclusiv pe iluzionistul şi spiritistul Perticari – şi el satorin de rang inferior, nemulţumit de puterea care-i fusese oferită şi care îi ucide pe Zăval şi pe Maxima. Atunci când va descâlci complicatul mister al morţii celor doi, Mâţa Vinerii îşi va exercita funcţia de călău şi-l va transform ape Perticari în cenuşă.

Până atunci, însă, în roman apare secvenţa intitulată *Vrăjitoarea din Stambul*, în care Syrka, pare-se o prostituată – „născută la Skopjie, a crescut şi-a-nvăţat bucuriile într-o mahala din Stambul" [Ruşti, 2017:160] – aduce în prim-plan talentele magice ale femeii care ştia să întoarcă pofta de viaţă în bărbaţii loviţi de neputinţă: „Când un bărbat cădea în *accedia* sau doar în scârbă profană, Syrka îi prepara un hap care-l punea pe picioare, o prăjiturică, cât unghia, făcută din vineţele şi din vise de greieri. Şi câte nu făcea preparatul acesta! După prima înghiţitură se schimbau culorile lumii. Înălţat deasupra pământului ori plutind peste ape, orice bărbat era în stare să-şi închipuie cu propria minte cum era paradisul! Femeile, chiar şi cele mai fandosite, cădeau secerate, ţinându-se ore în şir după coada unui astfel

BDD-A27714 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:47 UTC)

de om." [Ruşti, 2017:160-161] Fără nici o legătură aparentă cu întâmplările din cele două lumi îngemănate – cea factuală şi cea magică – această secvenţă este, în fapt, proba autonomizării codului gastronomico-erotic al romanului, în virtutea forţei de ficţionalizare rezultate din asocierea acestuia cu codul estetico-literar.

În fine, capitolul *Crumilla cum animis* este dedicat efectelor pozitive ale pâinii denumite, pe româneşte, *punguţa cu duhuri*: „Se frământă din făină de mei şi de grâu, lăsându-se un ceas la dospit, nu mai mult. În aluatul molcuţ se îngroapă o umplutură de ciuperci, verdeţuri şi praf de cicoare. Când este gata de pus la cuptor, nu-ţi rămâne decât să spargi un ou şi să mozoleşti bine toată faţa acestei pâini, care e mare, cam cât roata căruţei. Din loc în loc se acoperă cu frunze de hrean. Lui Sator îi place şi floarea – pâinii. Cine ştie asta îngroapă un bumb drept în mijloc. Nu se ştie ce-l atrage pe Sator, dar apare ca din pământ. Pâinea astfel gătită se coace în ţest şi e bine să fie lăsată mai mult, până când face o crustă." [Ruşti, 2017:172-173] Atracţia pe care această pâine o exercită asupra lui Sator (efectul de tip epifanic este implicit, aici) este însoţită de o exacerbare a calităţilor omeneşti. Pe de altă parte, însă, se ştie că generoşii devin asociali în virtutea respingerii lor de către ceilalţi oameni, animaţi de sentimente precum invidia, indiferenţa etc. Aşa încât *crumilla cum animis* trebuie consumată cu moderaţie.

Finalul romanului aduce, prin clasicul procedeu al *punerii în abis*, o rezumare şi, totodată, o limpezire a sensurilor. Aşa aflăm că Silică şi Pâtca sunt fraţi de mamă – dintr-o scrisoare pe care Zăval, anticipându-şi moartea, i-o încredinţează bucătarului cu rugămintea de a i-o da fetiţei atunci când timpul o va cere. Prin această ultimă parte a romanului, narată de Silică şi lipită (aparent) arbitrar de confesiunea Mâţei Vinerii, şi prin citarea lui Zăval, istorisirea primeşte un final dublu – acela în care Mâţa, înţelegând rostul întâmplărilor şi rolul fiecărui personaj – actor în desfăşurarea ei, îl va fi transformat pe Perticari în cenuşă, după ce va fi descoperit casa din Viena şi cartea satorinilor; şi acela în care Pâtca nu va fi descoperit nimic. Silică nu ştie care dintre variante s-a dovedit reală, dar acest lucru nu mai contează. Cartea a ajuns la final şi, odată cu istoriile personajelor, şi cea a bucătarului rămâne legată de codul gastronomic cu rezonanţă supraumană.

BIBLIOGRAFIE

Coroiu, Constantin, 2010. *Literatura si enogastronomia*, în „Cultura literară", nr. 301, noiembrie.

Gionea, Adriana, *Bucureștiul fanariot și realismul magic din bucătăria domnească*, disponibil la adresa http://www.postmodern.ro/articol/mata-vinerii-bucurestiul-fanariot-si-realismul-magic-din-bucataria-domneasca/.

Glodeanu, Gh., 2010. *Literatură și gastronomie*, în „Nord Literar", nr.4(83), aprilie.

Krizsanoszki, Izabella, *Fascinația enogastronomică în literatura română*, teză de doctorat susţinută în 2009 la Universitatea de Nord din Baia Mare.

Mănucă, Dan, *Forța imaginarului*, disponibil la adresa http://convorbiri-literare.dntis.ro/MANUCAdec11.htm.

Ruşti, Doina, 2017. *Mâța Vinerii*, Bucureşti, Polirom.

BDD-A27714 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:55:47 UTC)